

Referati s konferencije

Mirjana Vilke

STRANI JEZICI I TRENUTAK SADAŠNJOSTI

Dozvolite da u nekoliko riječi objasnim naziv ovog izlaganja, koji je možda malo neuobičajen u kontekstu nastave stranih jezika.

Taj je naziv predložen zato da bismo se za kratko vrijeme udaljili od pragova naših učionica i potakli jedno pitanje koje je u osnovi svega što radimo.

Što društvo — ili zajednica — očekuje od nas, a što dobiva, što mi očekujemo od društva, a što dobivamo?

Ta dihotomija — mi (nastavnici stranih jezika) — društvo samo je uvjetna i potpuno tehničke prirode, a upotrijebljena je ovdje radi lakšeg baratanja materijom.

U epohi u kojoj je ljudski um svladao međuplanetarna prostranstva i zavirio u tolike tajne prirode, društvo ima, očito, pravo da traži rješenje tajne biblijske kule babilonske, u kojoj nažalost, nismo daleko poodmakli.

Zajednica zna točno što od nas traži — traži govornike stranog jezika koji će moći govoriti i razumjeti strani jezik u životnim situacijama u kojima se nađu; u našem vremenu to obuhvaća širok raspon funkcija od primanja poruka preko telekomunikacijskih uređaja do izlaganja najrazličitijih sadržaja i izmjene informacija o najrazličitijim problemima, usmenim i pismenim putem. Ukratko, društvo traži od nas komunikativno kompetentnog govornika, da se poslužim izrazom koji su pred 6—7 godina prvi put upotrijebili lingvisti Campbell i Wales, a koji neki u ovom dobu brzih promjena već smatraju zastarjelim.

Štoviše, društvo traži od nas da taj naš proizvod — govornik stranog jezika postane komunikativno kompetentan u što kraćem vremenu, da to bude izvedeno na što je moguće ugodniji i bezbolniji način i da sve to istodobno bude što jeftinije.

Što društvo dobiva od nastavnika stranih jezika?

Bilo bi gotovo nemoguće govoriti o ogromnoj skali pojedinačnih slučajeva koje mi društvu nudimo kao svoje proizvode — možemo jedino s prilično mnogo sigurnosti utvrditi da se velik broj tih naših proizvoda razlikuje od standarda koje društvo očekuje od nas.

Što mi očekujemo od društva?

U prvom redu razumijevanje za teškoće s kojima se suočavamo i dobru volju da se investira u nastavu stranih jezika; naglašavam riječ »dobra volja«, jer smo svjesni da ponekad u praksi postoje djelatnosti važnije od ove naše, na koje treba prije misliti.

Što dobivamo od društva?

Ne dobivamo mnogo više od onog što smo dobivali kad su zahtjevi bili mnogo manji. Dobivamo razrede u kojima sjedi do 40 i više učenika, minimalnu tjednu satnicu, koja se još i smanjuje, a ponegdje i strah da će sutra netko reći da je strani jezik u školi, pa, prema tome, i naš rad, nepotreban. O apsurdnosti ovog posljednjeg nije potrebno govoriti, jer to su ostaci stavova koje je život bezbroj puta demantirao i kod nas i u svijetu.

Molim vas, ne shvatite ove riječi ni kao optužbu društva, ni kao optužbu naše profesije. Loše iskustvo i na jednoj i na drugoj strani pruža ponekad osnove za nepovjerenje. Međutim, danas smo možda bliže nego ikad rješenjima koja će biti u skladu s onim što društvo od nas očekuje.

Naša situacija u nastavi stranih jezika nije samo naša situacija. Rezultati koje mi postizemo nisu nimalo gori od rezultata koje postižu nastavnici u drugim zemljama, niti su zahtjevi koji se na nas postavljaju veći od zahtjeva koji se postavljaju na nastavnike stranih jezika u drugim zemljama.

A upravo raskorak između potražnje i ponude svuda u svijetu doveo je do ogromne aktivnosti i u teoriji i u praksi nastave stranih jezika.

Ne događa se to prvi put u povijesti kulture. Dogodilo se to i pred stotinjak godina, kad je opće nezadovoljstvo s metodama za učenje jezika baziranim na gramatici i prijevodu dovelo do pokreta za reformu nastave jezika.

Tad je F. Gouin, jedan od začetnika reforme, potaknut ogromnim oduševljenjem s pronalaskom željeznice, sanjario o duhovnoj željeznici koja će povezivati narode što govore različitim jezicima — a ta duhovna željeznica bit će nova metoda za učenje stranih jezika. Da li u ovom našem vremenu dolazi do kulminacije tog pokreta, koji je započeo u XIX stoljeću, a cilj mu je bio direktan kontakt s jezikom koji se uči, ili je ovo neki novi pokret, morat će odlučiti generacije iza nas, ako je to uopće važno.

Ako su uopćavanja moguća, mogli bismo reći da su u ovom trenutku napori na području teorije i prakse nastave stranih jezika usmjereni na psiholingvistiku, koja može ponuditi rješenja, bez obzira na to da li smo toga svi svjesni ili ne.

Sve više činjenica, naime, govori u prilog mišljenju da komunikativno kompetentnog govornika stranog jezika možemo pokušati proizvesti jedino ako se okrenemo njemu, samome, čovjeku koji uči strani jezik.

To je upravo predmet psiholingvistike, koju je netko definirao kao traženje načina da se karakteriziraju intelektualne sposobnosti i sklonosti ljudskih bića (u našem slučaju onih ljudskih bića koja uče strani jezik), da bi se otkrio način na koji se usvaja i upotrebljava jezik.

Françoisa Gouina, Humboldtova prijatelja, smatraju čovjekom koji je prvi uveo sistematski psihološki pristup u nastavu jezika. Znači da smo u nastavi svjesni prisutnosti psihologije zadnjih osam decenija. Naglašavam svjesni, jer u svakom nastavnom procesu postoje latentni elementi psihološkog pristupa.

Drugi značajan prodor psiholoških utjecaja — odnosno sad već možemo govoriti o psiholingvističkim utjecajima — u nastavu, bio je onaj behavioristički koji započinje 40-ih godina ovog stoljeća s Bloomfieldom, čiji su lingvistički stavovi bili pod utjecajem ranih američkih behaviorista — Meyera, Watsona i Weissa, a dolazi do vrhunca u utjecaju koji je na nastavu izvršio B. F. Skinner.

Podsjetimo se da behaviorističke psiholingvističke teorije o usvajanju stranog jezika gledaju na jezik kao na sistem vokalnih navika uvjetovan stimulusima i poticajima koji dolaze iz okoline govornika.

Imitacija i uvježbavanje novih oblika procesi su pomoću kojih se razvija jezično ponašanje u stranom jeziku, a generalizacija naučenih oblika dovodi do novih upotreba u jeziku.

Utjecaj te psiholingvističke teorije preplavljivao je nastavu stranih jezika decenijama, a inzistiranje na mehaničkom ponavljanju i memoriranju dovodi do apsurdna u nekim audiovizuelnim i audiolingvalnim metodama.

Unatoč zastranjivanjima do kojih je došlo zbog pretjeranog insistiranja na neprovjerenim dogmama ta je struja i unaprijedila nastavu odlično razrađenim tehnikama mehaničkih vježbi i drilova i sistemom programiranog učenja.

Oni se vrlo uspješno mogu koristiti u nastavi ukoliko su jedan od elemenata mnogo kompleksnijeg sistema i ukoliko ne postanu sami sebi svrhom.

Osnovna slabost behaviorista bila je u njihovoj teoriji — oni, naime, procese učenja analiziraju na temelju elemenata koji dolaze iz vanjskog svijeta, a zapostavljaju procese koji se odvijaju u samom čovjeku.

Ali iako je i laik koji je logično zaključivao bio svjestan slabosti takvog simplicitetskog gledanja, trebalo je čekati Chomskog da eksplicitno ukaže na tu slabost i da prekine val behaviorizma.

On je istraživanja na psiholingvističkom planu sveo u druge tokove, jednako kao što je taj »arhitekt revolucije u lingvistici« — kako ga slikovito naziva L. Jakobovitz — sveo tokove svih znanosti koje su u vezi s jezikom.

Teza Chomskoga o postojanju urođenog mehanizma u čovjeku koji se pod određenim uvjetima aktivira da bi proizveo jezik i govor dovela je u središte zanimanja usvajanje materinjeg jezika. »Čini se očitim da su poticaj, slučajno promatranje i prirodna znatiželja (zajedno s jakom tendencijom da se imitira) važni faktori, jednako kao i izvanredna sposobnost djeteta da uopćava i »pre-rađuje« informacije na niz sasvim posebnih i očito jako kompleksnih načina koje mi ne možemo niti opisati, niti početi shvaćati i koji mogu uvelike biti urođeni, razviti se kroz neku vrst učenja, ili razvijanjem živčanog sustava. Način na koji takvi činioči djeluju i međusobno se upotpunjuju u procesu usvajanja jezika potpuno je nepoznat. Jasno je da je u takvu slučaju potrebno istraživanje, a ne dogmatske i potpuno proizvoljne tvrdnje.«

Istraživanja se doista i provode, i to na području usvajanja materinjeg jezika. Niz lingvista, psihologa i psiholingvista širom svijeta — R. Brown, Bellugi, Piaget, Rubinstein — proučavaju način na koji dijete usvaja materinji jezik.

Roger Brown je promatranjem ustanovio da postoji određena hijerarhija strukturalnih elemenata kad djeca usvajaju engleski jezik kao materinji. Izdvojio je 14 »funktora« koje djeca usvajaju prve. (Funktor je po Brownu, a tu je definiciju on preuzeo od Gleasona, gramatički morfem koji se pojavljuje u svakom verbalnom skazu koji se sastoji od više od jednog morfema.) Heidi Dulay i M. Burt provodili su slična istraživanja kod djece različitih materinjih jezika koja su učila engleski. Brownovih 14 funktora pojavilo se i tu, s nešto izmijenjenim redoslijedom. Kad bi se daljnjim ispitivanjem ustanovilo da postoji identična hijerarhija usvajanja strukturalnih elemenata kod sve djece koja uče engleski kao strani jezik, to bi pored općeg lingvističkog i psihološkog značaja imalo ogromnu važnost za nastavu stranih jezika. Omogućilo bi, naime, takvu progresiju nastavnih materijala koja bi osiguravala maksimalni uspjeh

uz najmanje poteškoća, jer bi slijedila prirodni tok usvajanja jezika. Pri tome se, dakako, ne bi smjele smetnuti s uma razlike u usvajanju stranog jezika kod djece koja slijede intenzivne programe i one koja su izložena stranom jeziku u 2—3 sata formalne tjedne nastave. Kod njih je, naime, odnos materinji jezik — strani jezik potpuno drukčiji, što se najvjerojatnije očituje i u redoslijedu usvajanja funkтора.

E. Lenneberg i W. Penfield, neurofiziolozi, došli su, neovisno jedan od drugoga, do zanimljivih podataka o kortikalnoj lateralizaciji, do koje dolazi u pubertetu i koja je najuže povezana s razvojem govora u čovjeka. Njihova su istraživanja vezana za velik broj pacijenata s afazijama i odnose se na usvajanje i smetnje u vezi s prvim jezikom. Marginalno, međutim, oni dotiču i pitanje usvajanja drugog jezika. Oni su s neurofiziološkog stanovišta objasnili postojanje tzv. blokova za učenje stranih jezika do kojih dolazi ukoliko se strani jezik započne usvajati nakon završenog puberteta. To je pitanje stranog akcenta koji nemaju oni koji su bili izloženi stranom jeziku u ranoj dobi, dok se on u većini slučajeva ne gubi čak i kad odrasla osoba provodi mnogo vremena u sredini u kojoj će strani jezik koji usvaja govoriti kao materinji.

Teze Lenneberga i Penfielda potakle su značajnu aktivnost na području nastave stranih jezika, u težnji da se ustanovi optimalna dob za početak učenja stranog jezika i da se upotrijebe one tehnike rada s učenicima koje su najprikladnije u određenoj dobnoj skupini s obzirom na njezine psiho-fiziološke karakteristike.

Iako su u najnovije vrijeme već pobili koncepciju kortikalne lateralizacije u vrijeme puberteta i smjestili je u dob od 5 godina, čini se da pubertet ostaje »kritičkim periodom« u procesu usvajanja stranog jezika, u kojem se stav prema jeziku i način usvajanja bitno mijenjaju. Postoje mišljenja da su uz fiziološke faktore za to odgovorni i sociološki i psihološki faktori.

Kontrastivna analiza postaje jednom od onih psiholingvističkih kategorija koje su najuže vezane uz nastavu stranih jezika. Za one koji su kontrastivnu analizu smatrali funkcijom taksonomskih modela jezika, ona je prestala biti atraktivna, jer misle da su nove spoznaje o prirodi i funkcioniranju jezika opovrgle njezine osnovne stavove. No takvi se zaključci ne temelje na dubljem poznavanju problema jezične teorije i prakse. Naprotiv, niz pokazatelja upućuje na to da njezino vrijeme, možda s izmijenjenim tehnikama rada, tek dolazi. Ukoliko je, naime, naš osnovni interes usmjeren na učenika stranog jezika i na procese koji se odvijaju u njegovoj svijesti dok usvaja strani jezik, kontrastivna se analiza kao lingvistička disciplina koja proučava odnose na relaciji materinji — strani jezik učenika ni po kojim kriterijima ne može zanemariti. Posebno pak ona postaje važna u formalnoj školskoj nastavi u kojoj je učenik izložen stranom jeziku kroz neprirodno kratak period vremena.

Ch. Curran, profesor psihologije na sveučilištu u Chicagu, razradio je pred nekoliko godina osebujni pristup za učenje stranih jezika. Nazvao ga je »Counselling—learning«, što bi u prijevodu značilo nešto kao »savjetovanje i učenje«. On sam kaže da se izraz »counselling« ne može prevesti u evropske jezike, jer je specifičan za američki obrazovni sistem, jednako kao što je francuska riječ »raport« specifična za mentalitet Francuza i ne može se prevesti na engleski. Skinnerovo programirano učenje temelji se na interakciji stimulusa i responsa i ujedinjuje proces učenja i proces provjeravanja znanja.

Curranova metoda gleda na savjetovanje i učenje kao na integrirani proces, a taj je stav potekao iz njegovih iskustava u psihoterapiji. U tom se pristupu teži za tim da se učenik oslobodi na emocionalnoj i somatskoj razini i razini instinkta, te da u procesu učenja sudjeluje njegova cjelokupna ličnost.

Iako se ne bi moglo govoriti o prihvaćanju Curranovih stavova na širem planu — poput Skinnera i možda više od njega, on je sklon simplicističkim rješenjima — korisno je uputiti se u principe njegova pristupa izraslog iz jedne posebne klime u američkom društvu i nakon kritičke analize eventualno prihvatiti neke elemente.

Motivacija učenika je jedno od prioritarnih pitanja kojemu psiholingvistika u primjeni na nastavu posvećuje veliku pažnju. Vrlo iscrpne analize motiva učenja stranih jezika već su dale rezultate od velike koristi za unapređenje tehnika rada u nastavi, u koncepciji nastavnih materijala i nastavnih programa i uopće u stavu prema učenicima.

Možda je najveća zasluga psiholingvistike to što su preko nje u nastavu stranih jezika ušle tehnike znanstvenog istraživanja—mjerjenja, testovi, ankete, promatranje, umjesto tradicionalnog intuitivnog rada nastavnika, koji je vrlo često zatajio.

Kod takvih tehnika rada, međutim, treba biti oprezan. Nije, naime, isto brojiti crvena krvna zrnca u kapljici krvi pod mikroskopom ili mjeriti prirod pšenice po hektaru površine što i uspoređivati i mjeriti odgovore učenika.

Smiješak naime na licu nastavnika ili zraka sunca što proviri kroz prozor mogu utjecati na odgovor učenika.

Tome se nastojalo doskočiti time što se eliminiralo sunce zamračenjem prostorije, a umjesto nastavnika došao je stroj s kojim je učenik komunicirao: Time su odgovori postali objektivno mjerljiviji, ali smo se udaljili od cilja da izgradimo komunikativno kompetentnog govornika stranog jezika koji se snalazi u situacijama stranog života.

Na temelju određenih iskustava čini se da su longitudinalna promatranja učenika dok usvajaju strani jezik najpouzdanija kao prva faza rada. Tome bi trebali slijediti projekti u kojima bi skupine stručnjaka sustavno radile na rješavanju određenog problema. Na tom se principu već s uspjehom radi i čini se da bi se investicija društva u takav rad najbrže amortizirala, jer bi došlo do bržeg i uspješnijeg usvajanja tog kompleksnog fenomena koji nazivamo jezikom.

Na ovoj će konferenciji biti govora o svim ovim temama koje sam spomenula i o nizu drugih koje nisam stigla ni spomenuti. Svaki od prikaza koje ćete čuti reći će vam nešto o traženju načina da se karakteriziraju sposobnosti i sklonosti učenika stranih jezika, da bi se otkrio i opisao način na koji oni usvajaju i upotrebljavaju strani jezik.

Čut ćemo dvije vrste prikaza. Jedni govore o rezultatima koji su postignuti na različitim područjima psiholingvistike primijenjene u nastavi stranih jezika, a drugi govore o vlastitim naporima pojedinaca i grupa stručnjaka, ovdje prisutnih, da bar malo pridonese rasvjetljavanju tajne koja obavlja proces usvajanja stranog jezika.

Iz velikog broja priloga i velikog broja prisutnih vidi se da potencijala i dobre volje ima dovoljno. Na svima je nama da ono što čujemo razmotrimo, kritički ocijenimo i pravilno kanaliziramo, te da krenemo korak dalje u ispunjavanju zadataka koje zajednica postavlja pred nas.